

СУЧАСНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВНИЧОЇ НАУКИ В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Чаплинський К. О.

ВСТУП

Сучасний процеси реформування вітчизняної правничої науки в першу чергу пов'язаний з європейським вибором України.

Побудова правової держави та розвиток громадського суспільства, захист прав людини, реалізація принципу верховенства права сьогодні все більше потребують належного наукового дослідження соціально-правових, політичних, правотворчих процесів, вивчення успішного досвіду зарубіжних країн та обґрунтування його застосування в Україні.

Метою функціонування сучасної правничої науки стало вироблення та систематизація нових знань в сфері реальних проявів держави і права, закономірностей їх становлення, розвитку та функціонування, правового регулювання суспільних відносин, практичного вирішення проблемних аспектів та правових явищ¹.

Недоліки, прогалини та суперечності в законодавстві України, внесення постійних змін до прийнятих нормативно-правових актів (до Кримінального кодексу України в перші декілька років після його прийняття було внесено 18 поправок, окремі його положення були визнані неконституційними²) свідчать про неналежний рівень прикладного значення результатів наукових досліджень в сучасній вітчизняній правничій науці та неврахування наукових здобутків в процесі правотворення.

Низький рівень правової свідомості, культури, освіти та виховання населення в цілому, та представників політичної еліти і місцевого

¹ Olena Kovalova, Maksym Korniienko, Olena Postol. Ensuring of child's dignity as a principle of modern education: administrative and legal aspects. *Asia Life Sciences Supplement* 21(2) 2019 *Asian International Journal of Life Sciences* с. 341-359 (Scopus 2019).

² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (зі змінами та доповненнями) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.08. 2022).

самоврядування державних службовців зокрема, в тому числі обумовлюється і недоліками розвитку вітчизняної правничої науки.

Попри значні досягнення вітчизняної правничої науки в цілому та її окремих галузей існує ряд недоліків у формуванні та розвитку юриспруденції в Україні, які необхідно подолати в процесі її реформування. Питання вдосконалення правничої науки є особливо актуальним у зв'язку з набуттям країною статусу кандидата в члени Європейського Союзу (рішення Європейської Ради, 23.06.22 р., Брюссель) та виконанням Україною ряду вимог ЄС щодо реформування в т.ч. правової системи, адже результати якісних наукових досліджень стануть підґрунтям відповідних змін у державі та суспільстві.

1. Сучасний стан та недоліки вітчизняної правничої науки

Сучасні перетворення в державно-правовій сфері та в інших сферах суспільного життя, потребують адекватного наукового забезпечення, розробки відповідних наукових орієнтирів, концепцій, юридичних понять та категорій. Розвиток та вдосконалення правової системи як складного багатоаспектного феномену, що об'єднує в собі всю сукупність внутрішньо узгоджених, взаємозв'язаних, соціально однорідних юридичних засобів (явищ), за допомогою яких державна влада справляє регулятивно-організуючий та стабілізуєчий вплив на суспільні відносини, поведінку людей вимагає наукового комплексного дослідження правотворчих та державотворчих процесів та факторів, що визначають умови розбудови правової держави та громадянського суспільства³.

Становлення та розвиток правничої науки в Україні після здобуття незалежності хоч і характеризувалося формуванням нових напрямів наукових досліджень, таких як: теоретико-методологічні основи реформаційних процесів в Україні; формування, розвиток та систематизація сучасного понятійно-категоріального апарату правничої науки; проблеми вдосконалення політичної системи та системи публічної влади в Україні; розвиток громадянського суспільства та утвердження народовладдя; вдосконалення судової системи, системи правоохоронних органів, пенітенціарної системи, адвокатури та нотаріату; реформаційні процеси в контексті євроінтеграції України; вдосконалення системи права та

³ Сучасні проблеми правової системи України. Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції. / Редкол. Шемшученко Ю.С., Бошицький Ю.Л., Чернецька О.В., Левківська Г.П., Короленко М.П., Дей М.О., Тростюк З.А., Бевз С. І. – К.: Видавництво Ліра-К, 2012. – 514 с.

законодавства України, імплементації міжнародного законодавства та запозичення позитивного зарубіжного досвіду в сфері державного управління та місцевого самоврядування⁴, проте сучасному етапі її розвитку ряд недоліків, залишилися такими, які потребують негайного вирішення, а саме:

– недостатній рівень методологічного забезпечення здійснення досліджень в сфері права, особливо з урахуванням специфіки правових галузей та наукових спеціальностей. При здійсненні наукових досліджень в таких галузях науковці використовують загальнонаукові та спеціальні юридичні методи дослідження;

– відсутність належного стратегічного планування тематики та напрямків правових досліджень у відповідності до потреб держави та суспільства;

– наукова експертиза правових досліджень подекуди носить формальний характер;

– недостатній рівень координаційної діяльності в сфері правових досліджень з боку Національної академії правових наук України;

– ряд напрямків правового дослідження залишаються нерозкритими в достатній кількості, оскільки є не достатньо «популярними» серед науковців;

– дублювання тематики наукових досліджень з незначними відмінностями у формулюванні теми;

– значна частина правничих наукових досліджень спрямована на дослідження реалізації державної влади, функціонування державного устрою, застосування владних приписів, діяльності правоохоронних органів. Наприклад, за даними Національної академії правових наук України в 2019 р. серед зареєстрованих тем досліджень найбільший відсоток склали теми зі спеціальності 12.00.07 (адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) – 24,3%, а найнижчий – 12.00.12 (філософія права) – 0,5%⁵;

– стереотипні підходи в правничій науці до визначення основних правових проблем, формуванню міфів у правничій науці (як зауважує Ю.В. Тищенко «однією із характерних рис правового

⁴ Корчак Н.М. Юридична наука в умовах сучасних викликів і загроз. *Юридичний вісник*. 2(55)2020. С. 221.

⁵ Перелік тем дисертаційних досліджень з юридичних наук (затверджених у 2019 р.): розглянуті та схвалені координаційними бюро відділень Національної академії правових наук України / [упоряд.: В. А. Журавель, О. С. Гиляка, Н. М. Вапнярчук]. Харків : Право, 2020. С. 4. ISBN 978-966-937-960-3

міфу є те, що він виступає частиною одночасно об'єктивного і суб'єктивного світу, елементом навколишньої соціальної реальності і засобом її пояснення та інтерпретації»⁶, проте не допустимим є міфологізації правничої науки);

– низький рівень грантової діяльності, оскільки невеликий відсоток тем наукових досліджень складають теми в сфері актуальних міжнародних правових проблем, які б могли зацікавити потенційних грантодавців;

– тривале існування ідеології комуністичної партії в період функціонування тоталітарного радянського режиму на території України. Заборона комуністичної ідеології, яка тривалий час була єдиною ідеологією в державі, спровокувала становлення та розвиток часто взаємовиключних концептуально-методологічних підходів. Слід зауважити, що традиції радянського права знайшли своє відображення і в оновленому законодавстві незалежної України. Зокрема, про такий стан речей свідчить наступний факт – не зважаючи на те, що Конституція України закріплює положення про те, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3)⁷, структура Особливої частини Кримінального кодексу України будується за радянськими традиціями – перший розділ закріплює перелік злочини проти основ національної безпеки, а вже подальші розділи – кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, волі, честі та гідності особи та інші⁸;

– наразі, спостерігається ситуація, що розвиток правничої науки України відбувається в межах тих концепцій, прихильниками яких виступають ті чи інші науковці та наукові школи. Серед таких концепцій виділяють: концепція юридичного позитивізму, нормативістська концепція, природно-правова концепція, соціологічна школа права;

– негласним правилом є внесення тих чи інших пропозицій щодо змін до українського законодавства за результатами майже кожного

⁶ Тіщенко Ю.В. Правові міфи та міфологеми в юриспруденції. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 25, № 2, 2018. С. 28 DOI: 10.31359/1993-0909-2018-25-2-27

⁷ Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами та доповненнями) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.08. 2022).

⁸ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (зі змінами та доповненнями) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.08. 2022).

дисертаційного дослідження (окрім, можливо теоретичних та історично-порівняльних досліджень), проте реальні законодавчі зміни на основі результатів дисертаційних досліджень не завжди відбуваються;

– при збільшенні питомої ваги порівняльних досліджень⁹, все ж таки слід зауважити, що дослідження досвіду зарубіжних країн, ЄС та міжнародних організацій часто відбувається «заочно», без можливості персонального вивчення документів мовою оригіналу, відвідання зарубіжних країн, безпосереднього ознайомлення з діяльністю міжнародних органів та організацій;

– зустрічаються випадки формування висновків досліджень на основі результатів наукової діяльності попередніх дослідників, без вивчення першоджерел в історичних архівах, архівах судів та інших органів;

– окремі правові спеціальності не є досить розвинутими в сучасних вітчизняних наукових дослідженнях. Тому науковці часто серед джерел використовують результати досліджень радянських вчених та вчених РФ, що в умовах збройного протистояння України та Росії є неприйнятним з етичної точки зору, адже російські науковці, ректори ЗВО в перші дні повномасштабного вторгнення на територію України у відкритих зверненнях підтримати т.з. «спеціальну військову операцію» проти нашої держави;

– активна наукова діяльність в більшості випадків потребує значних матеріальних витрат, які часто у порівнянні із заробітною платою викладачів ЗВО складають значний відсоток від їх доходу;

– престижність публікацій в зарубіжних виданнях на іноземній мові у порівнянні з виданнями в Україні, окрім позитивних результатів, на нашу думку, негативно може вплинути на розвиток української правничої термінології у подальшому;

– прояви універсалізму та партикуляризму у сучасній правничій науці (партикуляризм характеризується прагненням до відокремленням). На думку Г.З. Онев'юк «надмірний партикуляризм загрожує розтягненню поняття на окремі складові. А відірваність їхнього розгляду один від одного розмивають уявлення про узагальнення поняття, посягають на його цілісність»¹⁰;

⁹ Гуменюк Т. Концепти функціонування сучасної юридичної науки. *Підприємство, господарство і право*. Теорія держави і права. 4/2018. С. 190.

¹⁰ Онев'юк Г.З. Правова визначеність і партикуляризм: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Альманах права*. Правова аналітика: теоретичні засади. 2018. Випуск 9. С. 238-242

– дослідження в сфері правничої науки не можуть здійснюватися проведення експерименту (емпірично), оскільки правові наслідки таких експериментів можуть себе проявлятися в порушенні прав, свобод та інтересів суб'єктів правовідносин. Правовий експеримент допускається, якщо він вводиться відповідним державним органом (наприклад, введення т.з. «нульового» розмитнення іноземних автомобілів у період дії військового стану в Україні) на певний період на основі відповідного нормативно-правового акту. Зокрема, в філософії права відомі теорії утопії не знайшли свого втілення ні в ефективній практичній реалізації, ні в межах дослідницького правового експерименту. Отже, дослідження в правничі науці здійснюються трансцендентно на основі методів онтології, герменевтики, епістемології, екзистенціалізму, філософської антропології¹¹;

– наукові дослідження «не встигають» за швидким розвитком суспільних відносин, а від так прийняття нагальних нормативно-правових актів часто відбувається без достатнього їх наукового обґрунтування.

Наслідками даного явище є формування значного масиву нормативно-правових актів, які:

а) не відповідають науково-концептуальним засадам правотворчості;

б) не узагальнюють позитивні наукові новації;

в) не відповідають реаліям суспільного життя;

г) носять декларативний характер тощо.

Нажаль до сьогодні залишається неусвідомленою до кінця актуальність теоретичного осмислення впливу соціокультурного чинника на становлення та функціонування правничої науки і зворотного її впливу на соціокультурний вимір життя.

Спірним на нашу думку залишається твердження, що недоліком правничої науки є вузька тематика правових досліджень у відповідності до наукової правничої спеціалізації. Так, В.М. Сущенко у своїх працях зауважує «протягом останніх півстоліть вітчизняна юридична наука розвивалася, на наш погляд, в основному шляхом не завжди виправданій спеціалізації за окремими галузями і «підгалузями» права і, навіть, законодавства»¹². Що на

¹¹ Гуменюк Т. Концепти функціонування сучасної юридичної науки. *Підприємство, господарство і право*. Теорія держави і права. 4/2018. С. 191.

¹² Сущенко В.М. Сучасні проблеми реформування юридичної освіти і науки в Україні. *Наукові праці*. 2007. Том 69. Випуск 56. С. 187.

думку автора «приводить до невиправданої, вкрай вузької спеціалізації юристів-науковців не тільки лише в галузі окремої правничої науки, але й у її складових»¹³. Ми вважаємо, що вузька тематика наукових досліджень в межах наукової правничої спеціальності дозволяє поглиблено та максимально різнобічно дослідити предмет пізнання, в т.ч. і у його взаємозв'язку з іншими дотичними правничими сферами.

2. Напрями реформування вітчизняної правничої науки в процесі європейської інтеграції

Сучасні перетворення в державно-правовій сфері та в інших сферах суспільного життя, потребують адекватного наукового забезпечення, розробки відповідних наукових орієнтирів, концепцій, юридичних понять та категорій. Розвиток та вдосконалення правової системи як складного багатоаспектного феномену, що об'єднує в собі всю сукупність внутрішньо узгоджених, взаємозв'язаних, соціально однорідних юридичних засобів (явищ), за допомогою яких державна влада справляє регулятивно-організуючий та стабілізуючий вплив на суспільні відносини, поведінку людей вимагає наукового комплексного дослідження правотворчих та державотворчих процесів та факторів, що визначають умови розбудови правової держави та громадянського суспільства¹⁴.

Важливими напрямами формування засад реформування вітчизняної правничої науки в процесі європейської інтеграції залишається: роль і значимість принципів права як основи розвитку правової науки; дослідження її внутрішньої структури, окремих її складових; висвітлення закономірностей та особливостей розвитку, чинників, що зумовлюють ефективність її функціонування; порівняльно-правовий аналіз національних правових систем тощо.

Світове співтовариство і держави надають важливого значення загальноправовим принципам і підтримують зближення різноманітних правових систем. Зростає інтерес до вивчення і взаємного використання досвіду розвитку національних законодавств, обміну правовою інформацією та науковими ідеями. Необхідність міжнародної співпраці, глобальні проблеми сучасності

¹³ Там саме

¹⁴ Сучасні проблеми правової системи України. Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції. / Редкол. Шемшученко Ю.С., Бошицький Ю.Л., Чернецька О.В., Левківська Г.П., Короленко М.П., Дей М.О., Тростюк З.А., Бевз С. І. – К.: Видавництво Ліра-К, 2012. – 514 с.

вимагають нового бачення існуючих правових проблем, для чого слід зосередити увагу на основних правових системах світу. Саме глобалізація усіх сфер громадського життя в останні десятиріччя загострила питання про гармонізацію різних правових систем. Стає дедалі зрозуміліше, що держави багато втрачають, якщо діють розрізнено. При цьому, як показує практика, гармонізація систем національного, європейського та міжнародного права не може здійснюватися механічно. По-перше, продовжує діяти принцип державного суверенітету; по-друге, державам у правовій сфері властиві ті або інші особливості, які вони не хотіли б втратити; по-третє, мають місце істотні недоліки у теоретичному вирішенні проблем гармонізації національних, європейських та міжнародних правових систем, що стримує їх практичне вирішення.

На сьогодні найоптимальнішим варіантом розвитку України є поступовий розвиток та вдосконалення правової системи, спираючись як на досвід держав-членів ЄС, як і країн-членів СНД запозичуючи при цьому найбільш досконалі та прийнятні норми саме для нашої країни і суспільства¹⁵.

В ході дослідження сучасних засад реформування вітчизняної правничої науки в процесі європейської інтеграції слід визначено наступні напрями її вдосконалення:

1. Загальносвітові процеси глобалізації зумовлюють широку імплементацію норм міжнародного права до українського законодавства, адже України прагне інтегруватися у світове товариство, виступає членом ряду міжнародних організацій (ООН, Партнерство заради миру, Рада Європи та інші) та отримала статус кандидата на членство в ЄС. А від так, правнича наука повинна не тільки досліджувати у порівнянні з законодавством України законодавство зарубіжних країн, ЄС та міжнародні норми, виробляти шляхи та форми запозичення кращого іноземного досвіду до української правової системи, але й відповідати європейським стандартам наукових досліджень.

2. Антропологізація правничої науки в Україні під впливом гуманізації права у світовому просторі зумовлює переорієнтацію наукових пошуків на права та свободи людини, відхід від ролі людини виключно як громадянина країни, «примирення» людини з

¹⁵ Сучасні проблеми правової системи України. Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції. / Редкол. Шемшученко Ю.С., Бошицький Ю.Л., Чернецька О.В., Левківська Г.П., Короленко М.П., Дей М.О., Тростюк З.А., Бевз С. І. – К.: Видавництво Ліра-К, 2012. – 514 с.

оточуючим суспільством та державою¹⁶, залежність права від людини.

3. Соціологізація вітчизняної правничої науки передбачає відповідність її наукових здобутків потребам українського суспільства та засадам формування громадського суспільства в державі.

4. Реформаційні процеси в Україні потребують наукового підґрунтя введення реформ, в т.ч. і реформ у відповідності до вимог ЄС щодо набуття Україною статусу члена ЄС. Прикладом, невдалих реформ в країні є реформування судової системи, яке триває вже декілька десятиліть та в результаті якого не було досягнення основної мети судової реформи – подолання корупції судів та підвищення рівня довіри населення до суду¹⁷.

5. Теорія правничої науки повинна відповідати актуальним практичним потребам людини, суспільства і держави.

6. Правнича наука повинна бути спрямована не тільки на пізнання правових явищ, але й на подолання термінологічних неточностей, протиріч у розумінні юридичних термінів (в т.ч. адаптацію термінології правової системи Європейського Союзу до українського законодавства), створенні єдиної концепції норм, принципів та джерел права, процедури та процесу реалізації правових норм.

7. Розвиток правничої науки повинен бути спрямований на пошук співвідношення та взаємодії юридичного позитивізму (засновник Дж.Остін), нормативістської концепції (як спадкоємиці юрпозитивізму), природно-правової концепції (витоки концепції ґрунтуються на працях давньогрецьких філософів та римських юристів) та соціологічної школи права¹⁸. Отже, перспективи розвитку вітчизняної правничої науки в т.ч. спрямовані і на інтегральний підхід в дослідженні різноманітних правових теорій,

¹⁶Гуменюк Т. Концепти функціонування сучасної юридичної науки. *Підприємство, господарство і право*. Теорія держави і права. 4/2018. С. 188

¹⁷Maksym Korniienko, Iaroslav v. Petrunenko, Irina V. Yena, Kseniia O. Pankratova and Kristina a. Vozniakovska negative effects of corruption offenses for the country's economy. стаття international journal of management (ijm)-scopus indexed p. 1072-1083. DOI: <https://doi.org/10.34218/IJM.11.5.2020.098> (Scopus 2020).

¹⁸ Луцький Р.П. Основні типи право розуміння. *Науковий вісник ужгородського університету*, 2011. С. 53-66.

шкіл, концепцій, типів праворозуміння та пізнавальних моделей з метою формування «єдиної універсальної теорії права»¹⁹.

8. Реалізація принципу академічної свободи передбачає пошук нових невзаємовиключних концептуально-методологічних засад розвитку правничої науки в Україні. Зокрема, дослідження та розуміння т.з. «європейських цінностей», що ґрунтуються на правах людини, в т.ч. і правах людини четвертого покоління (репродуктивні права, право на зміну статті, укладання одностатевих шлюбів та інші) тільки розвивається в державі. Поки що не сформованого єдиного концептуального підходу до їх осмислення та внесення пропозицій щодо впровадження результатів відповідних досліджень до правової системи України.

9. Подолання партикуляризму в вітчизняній правничій науці можливе за умов формування концепції правової визначеності, як елементу верховенства права. Як зауважує Ю.І. Матвєєва «Зміст принципу правової визначеності становить вимога якості законів, яка має такі ознаки, як чіткість, точність, зрозумілість та передбачуваність законодавства, що досягається в процесі нормотворення шляхом використання засобів нормопроектної техніки»²⁰.

Отже, саме формування науково-практичної концепції правової визначеності дозволить досягти:

- зрозумілості норм права, без додаткового їх тлумачення;
- дотримання вимоги остаточності судових рішень;
- неможливості зворотної дії законодавства (окрім виключних випадків, передбачених нормами права);
- захист легітимних очікувань, який передбачає досягнення суб'єктом бажаного результату шляхом вчинення правомірних дій з врахуванням передбачуваних наслідків²¹.

10. Вітчизняна правнича наука повинна спрямовуватися на здійснення інноваційних наукових досліджень, формування прогресивних наукових парадигм, трактування та переосмислення юридичних методів дослідження.

¹⁹ Гуменюк Т. Концепти функціонування сучасної юридичної науки. *Підприємство, господарство і право*. Теорія держави і права. 4/2018. С. 190.

²⁰ Матвєєва Ю.І. Поняття та розуміння принципу правової визначеності. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Юридичні науки. Том 200. С. 97.

²¹ Бразнюк Я.О. Принцип легітимних очікувань (LEGITIMATE EXPECTATIONS): поняття та зміст. С. 156 URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/15/11.pdf> (дата звернення: 15.08. 2022).

11. Важливим для правничої науки України в умовах євроінтеграційних процесів є не тільки дослідження законодавства ЄС, генезису становлення та розвитку демократичних механізмів і громадянського суспільства, але й менталітету та національної правової культури європейських країн. Адже, Україна, отримавши статус члена Європейського Союзу, будуватиме більш тісні зв'язки в економічній, політичній, соціальній, культурній, міжнародній та інших сферах з країнами-членами ЄС.

3. Взаємозв'язок реформування правничої науки та правничої освіти в Україні

Одним із напрямів реформування правничої науки в Україні є реформування правничої освіти, адже складно заперечити взаємозв'язок цих двох процесів. В Проекті Концепції розвитку юридичної освіти автори зауважують серед проблем, які потрібно розв'язати в ході розвитку правничої освіти, наступну «недостатньо висока якість наукових досліджень у сфері права та їхня невідповідність сучасним потребам держави та суспільства»²².

Тривалий час освітній процес з підготовки науковці-юристів ґрунтувався на традиціях радянської системи освіти, зокрема, формальному підході, орієнтація на розвиток примусово-заборонних правових норм, існуванні «телефонного права», відсутності пріоритету прав людини над інтересами держави та інше.

Слід зауважити, що передумовами вступу до аспірантури є наявність ступеня магістра або освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста спеціальності 081 «Право». Підготовка PhD (Philosophiae Doctor) та навчання в докторантурі за спеціальністю 081 Право передбачає виконання аспірантами та докторантами в т.ч. і освітньої складової.

Вперше в системі правничої освіти на рівні всієї держави було прийнято стандарти вищої освіти зі спеціальності 081 Право для бакалаврів у 2018 році, для магістрів – у 2020 р. А вже у 2022 р. в умовах військового стану стандарт вищої освіти перезатверджено Наказом МОН від 20.07.2022 р. № 644 для першого (бакалаврського)

²² Проект Концепції розвитку юридичної освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/koncepciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> (дата звернення: 15.08. 2022).

рівня вищої освіти²³ та Наказом МОН від 20.07.2022 р. № 643 для другого (магістерського) рівня вищої освіти²⁴ з вимогою ввести його в дію з 22-23 навчального року.

Стандарт вищої освіти для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальність 081 Право наразі відсутній.

На нашу думку, тривала відсутність єдиного стандарту для бакалаврів та магістрів зі спеціальності 081 Право, його швидка зміна, відсутність стандарту для підготовки аспірантів та докторантів негативно впливає на якість підготовки науковців-правників в цілому.

Більшість ЗВО здійснюють підготовку юристів без спеціалізації, що зумовлює випускників додатково проходити стажування та складати професійно-кваліфікаційних іспитів для «вузьких» фахових правничих професій (зокрема, адвоката, нотаріуса, судді). Такий підхід до підготовки юриста «широкого» профілю впливає і на якість підготовки юрист-науковця, зокрема, якщо вступ в аспірантуру відбувається одразу після отримання ступеня вищої освіти «магістр», без досвіду практичної роботи.

Слід зауважити, що ряд наукових правничих спеціальностей потребують значного практичного досвіду для здійснення якісного, актуального та практично-спрямованого наукового дослідження (наприклад, 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність), що підтверджується паспортом таких спеціальностей затвердженим Вищою атестаційною комісією України (ліквідована у 2011 р.).

Майже кожне правниче дисертаційне дослідження передбачає впровадження його результатів у освітній процес, проте спостерігається формальний підхід в реальне включення до силабусів, методичних та навчальних посібників, освітніх програм та інших навчально-методичних матеріалів результатів дисертації. Враховуючи зауважене вітчизняна правнича наука повинна мати

²³ Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ МОН від 20.07.2022 р. № 644 URL <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-644-20.07.2022.pdf> (дата звернення: 14.08. 2022).

²⁴ Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право для другого (магістерського) рівня вищої освіти: Наказ МОН від 20.07.2022 р. № 643 URL <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-magistr-643-20072022.pdf> (дата звернення: 14.08. 2022).

реальний вплив на формування освітніх програм, навчально-методичного забезпечення, змісту підручників та посібників, нових концептуальних підходів до освіти юристів.

Наукова діяльність викладачів ЗВО подекуди зумовлена вимогами трудових контрактів, рейтингами, перспективами подальшого кар'єрного росту. В ЗВО трапляються випадки підвищення рівня наукової активності викладачів ЗВО тільки через вимогу відповідності показникам Ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності (Постанова Кабміну України від 30.12.2015 р. № 1187)²⁵ та виконання ними функцій гаранта освітньої програми чи члена групи забезпечення. Вважаємо, що розвиток правничих шкіл для викладачів сприятиме «науковому зростанню» викладачів юридичних ЗВО, підвищенню якості їх публікацій, підвищенню кваліфікації, проходження реального стажування на базі провідних ЗВО України та світу.

Проект Концепції розвитку юридичної освіти передбачає наступні напрямки вдосконалення наукових досліджень в галузі права:

- забезпечення здобувачам юридичної освіти доступу до наукових ресурсів;

- наукові дослідження повинні переважно здійснюватися в правничих школах та носити прикладний характер;

- залучення здобувачів до наукових прикладних досліджень, діяльності студентських наукових товариств;

- фінансування правничих досліджень на грантовій основі з пріоритетом інституційної спроможності правничої школи;

- наукові дослідження повинні бути спрямовані на інтеграцію до європейського наукового простору²⁶.

Враховуючи специфіку формування правничих наукових шкіл вважаємо, що концентрація наукових досліджень лише в межах певних правничих шкіл призведе до звуження тематики наукових досліджень в галузі права, адже кожна наукова школа має власний визначений напрям дослідження.

²⁵ Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: Постанова Кабміну від 30.12.2015 р. № 1187 URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.08. 2022).

²⁶ Проект Концепції розвитку юридичної освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/konceptiya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> (дата звернення: 15.08. 2022).

ВИСНОВКИ

В ході дослідження встановлено, що попри значні досягнення українських науковців в галузі права необхідність реформування вітчизняної правничої науки в процесі європейської інтеграції обумовлена рядом чинників. Зокрема, наступним: отримання Україною статусу кандидата в члени ЄС, що обумовлює новий етап євроінтеграційних процесів, в т.ч. і інтегрування до європейського наукового простору; пріоритет захисту прав людини над державно-владними інституціями; розвиток громадянського суспільства; реформування системи державного управління, судової системи, системи антикорупційних органів та місцевого самоврядування; вдосконалення систем українського законодавства; імплементація законодавства ЄС та запозичення позитивного досвіду іноземних країн в сфері правового регулювання суспільних відносин; вдосконалення та розвиток юридичної освіти в Україні; підвищення рівня правової свідомості та обізнаності населення України та інше.

Сучасний стан розвитку вітчизняної правничої науки має ряд суттєвих недоліків, подолання яких можливе за наступним напрямками: методологічне забезпечення наукових досліджень та формування сучасного правового категоріально-понятійного апарату; стратегічне планування наукових досліджень; фінансування наукових правничих досліджень; подолання стереотипних підходів, міфологізації, проявів універсалізму та партикуляризму, формального підходу у наукових правничих дослідженнях; спрямування правничих досліджень до практичного їх застосування та відповідності актуальним потребам суспільства і держави; інтеграції правничої науки та освіти; антропологізація та соціалізація правничої науки; інтегральний підхід при дослідженні різноманітних правових теорій, шкіл, концепцій, типів праворозуміння та пізнавальних моделей; інноваційність наукових досліджень та формування прогресивних наукових парадигм; інтеграція до європейського наукового простору.

АНОТАЦІЯ

Питання вдосконалення правничої науки є особливо актуальним у зв'язку з набуттям країною статусу кандидата в члени Європейського Союзу (рішення Європейської Ради, 23.06.22 р., Брюссель) та виконанням Україною ряду вимог ЄС щодо реформування в т.ч. правової системи, адже результати якісних наукових досліджень стануть підґрунтям відповідних змін у державі

та суспільстві. Окрім того, реформаційні процеси вітчизняної правничої науки зумовлені також: формуванням правової держави з відповідною міжнародним та європейським стандартам системою захисту прав людини; інтеграцією України до міжнародного простору та глобалізаційними процесами у світі; тривалими реформаційними процесами системи державного управління, судової системи, системи місцевого самоврядування, системи антикорупційних органів тощо; наявністю недоліків, прогалин та суперечностей в законодавстві України; низьким рівнем правової свідомості, культури, освіти та виховання серед представників українського суспільства та ін.

Окремо слід зауважити, що на даний момент вітчизняна правнича наука в процесі свого становлення та розвитку набула ряд недоліків, які необхідно подолати в процесі її реформування.

Зокрема, до них ми можемо віднести наступні недоліки:

1) недостатній рівень методологічного забезпечення здійснення досліджень в сфері права;

2) відсутність належного стратегічного планування тематики та напрямків правових досліджень у відповідності до потреб держави та суспільства та належної координація наукової діяльності;

3) наявність стереотипних підходів в правничій науці до визначення основних правових проблем, формуванню міфів та прояви універсалізму і партикуляризму у правничій науці;

4) незадовільний рівень фінансування наукових правничих досліджень;

5) наукові дослідження «не встигають» за швидким розвитком суспільних відносин, а від так прийняття нагальних нормативно-правових актів часто відбувається без достатнього їх наукового обґрунтування та інші.

Напрямами реформування вітчизняної правничої науки в процесі європейської інтеграції визначено: методологічне забезпечення наукових досліджень та формування сучасного правового категоріально-понятійного апарату; стратегічне планування наукових досліджень; фінансування наукових правничих досліджень; подолання стереотипних підходів, міфологізації, проявів універсалізму та партикуляризму, формального підходу у наукових правничих дослідженнях; спрямування правничих досліджень до практичного їх застосування та відповідності актуальним потребам суспільства і держави; антропологізація та соціалізація правничої науки; інтегральний підхід при дослідженні різноманітних правових

теорій, шкіл, концепцій, типів праворозуміння та пізнавальних моделей; інноваційність наукових досліджень та формування прогресивних наукових парадигм; інтеграція до європейського наукового простору.

Актуальним напрямом реформування вітчизняної правничої науки є інтеграції правничої науки та освіти, яка повна відбуватися з урахуванням необхідних змін як в сфері правничої науки та і в освітньому процесі з підготовки юристів-фахівців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бразнюк Я.О. Принцип легітимних очікувань (LEGITIMATE EXPECTATIONS): поняття та зміст. С. 147-162 URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/15/11.pdf> (дата звернення: 15.08. 2022).

2. Гуменюк Т. Концепти функціонування сучасної юридичної науки. *Підприємство, господарство і право*. Теорія держави і права. 4/2018. С. 188-192. ISSN 2307-8049

3. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами та доповненнями) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.08. 2022).

4. Корчак Н.М. Юридична наука в умовах сучасних викликів і загроз. *Юридичний вісник*. 2(55)2020. С. 218-223. ISSN 2307-9061 DOI: 10.18372/2307-9061.55.14798

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (зі змінами та доповненнями) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.08. 2022).

6. Луцький Р.П. Основні типи право розуміння. *Науковий вісник ужгородського університету*, 2011. С. 53-66.

7. Матвеева Ю.І. Поняття та розуміння принципу правової визначеності. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Юридичні науки. Том 200. С. 93– 97. Р– ISSN: 2617-2607 Е-ISSN: 2663-0621

8. Онев'юк Г.З. Правова визначеність і партикуляризм: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Альманах права. Правова аналітика:теоретичні засади*. 2018. Випуск 9. С. 238-242 ISSN 2524-017X

9. Перелік тем дисертаційних досліджень з юридичних наук (затверджених у 2019 р.): розглянуті та схвалені координаційними бюро відділень Національної академії правових наук України / [упоряд.: В.А. Журавель, О. С. Гиляка, Н. М. Вапнярчук]. Харків : Право, 2020. 264 с. ISBN 978-966-937-960-3

10. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: Постанова Кабміну від 30.12.2015 р. № 1187 URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.08. 2022).

11. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ МОН від 20.07.2022 р. № 644 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-644-20.07.2022.pdf> (дата звернення: 14.08. 2022).

12. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право для другого (магістерського) рівня вищої освіти: Наказ МОН від 20.07.2022 р. № 643 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-magistr-643-20072022.pdf> (дата звернення: 14.08. 2022).

13. Проект Концепції розвитку юридичної освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/koncersiya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> (дата звернення: 15.08. 2022).

14. Сучасні проблеми правової системи України. Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції. / Редкол. Шемшученко Ю.С, Бошицький Ю.Л., Чернецька О.В., Левківська Г.П., Короленко М.П., Дей М.О., Тростюк З.А., Бевз С. І. – К.: Видавництво Ліра-К, 2012. – 514 с.

15. Сущенко В.М. Сучасні проблеми реформування юридичної освіти і науки в Україні. *Наукові праці*. 2007. Том 69. Випуск 56. С. 184-187.

16. Тищенко Ю.В. Правові міфи та міфологеми в юриспруденції. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 25, № 2, 2018. С. 27-40 DOI: 10.31359/1993-0909-2018-25-2-27

Information about the author:

Chaplynskyi Kostiantyn Oleksandrovich,

Doctor of Science of Law, Professor,

Head of the Department of Criminalistics, Forensic Medicine
and Psychiatry Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,

26, Gagarina prosp., Dnipro, 49005, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9922-3743>